

І. С. Задорожна, кандидат сільськогосподарських наук
Інститут кормів та сільського господарства Поділля НААН

КОРМОВИРОБНИЦТВО В ЗЕМЛЕРОБСТВІ ПОДІЛЛЯ (початок ХХ століття)

*Проаналізовано історичні та соціально-економічні передумови за-
родження та розвитку досліджень з кормовиробництва на Поділлі напри-
кінці ХІХ на початку ХХ століття.*

Ключові слова: товариства сільського господарства і промислово-
сті, дослідні станції, дослідні поля, кормові культури, тваринництво.

За останні десятиріччя у галузі тваринництва провідних країн світу надзвичайно високими темпами пройшли перетворення, які отримали назву «революція у тваринництві». Активний ріст попиту на продукцію тваринництва в країнах, де найбільш динамічно розвивається економіка, обумовив масштабне нарощування її виробництва. Це супроводжувалось значними технологічними інноваціями і структурними змінами в даному секторі. Зростаючий попит задовольняється в основному завдяки промислового тваринництву і пов'язаними із ним продовольчими ланцюгами. В той же час, мільйони сільських жителів продовжують утримувати тварин у рамках традиційних систем виробництва, що допомагає забезпечувати засоби до існування і продовольчу безпеку держави [1]. У значній мірі це притаманне і сучасному українському селу.

На превеликий жаль у тваринництві України упродовж багатьох років спостерігається спад поголів'я та виробництва молока, як у особистих селянських господарствах, де виробляється понад 80 % молока, так і у громадському секторі. Така ситуація є результатом комплексної дії важливих соціально-економічних факторів, проте не останню роль тут відіграють і низькоефективні технології годівлі сільськогосподарських тварин. Зокрема, не збалансовані раціони та недостатня питома частка у них концентрованих кормів стримують реалізацію генетичного потенціалу тварин, внаслідок чого продуктивність дійних корів в Україні майже удвічі нижча, ніж у країнах із розвиненим тваринництвом [2, 3].

З огляду на неможливість суттєвого приросту поголів'я корів в промислових підприємствах за рахунок власного відтворення, основним резервом збільшення виробництва молока є підвищення продуктивності тварин. Вирішення зазначеної проблеми потребує здійснення ряду заходів з впровадження новітніх технологій виробництва продукції тваринництва та

підвищення ступеню реалізації генетичного потенціалу продуктивності тварин. Одним із них є однотипна годівля корів, яка за продуктивності 8 – 10 тис. кг молока за лактацію повинна базуватись на одержанні 60 % продукції за рахунок концентрованих кормів, до складу яких повинна входити екструдована соя чи соєвий шрот в поєднанні з кормами інших високобілкових культур. У той же час, на сьогодні використання концентрованих кормів у годівлі дійних корів є явно недостатнім [4]. Враховуючи важливе значення цієї проблеми, доцільно оцінити, як вирішувалась вона на початку минулого століття, зокрема на Поділлі.

За твердженням професора С. Городецького: «Поділля... відіграло перед війною в багатьох справах роль порога, через який проточувалась на Україну західноєвропейська агрикультура, а тому був економічно одною з найрозвиненіших губернь лісостепової смуги України» [5, С. 5].

Основою сільськогосподарського виробництва Подільської губернії було землеробство, в т.ч. на виробництво зерна припадало 67%, а на продукцію тваринництва – 3 % [6].

Важливу роль у економіці Поділля відіграло також цукроваріння [7].

Стан галузі тваринництва у Росії, а така ситуація типова для багатьох губерній на початку минулого століття, описує П. Лохтин: «...Русский скот, особенно крестьянский, почти совершенно лишен возможности принимать участие в потреблении зерна, так как последнего едва хватает для прокормления.

Обстоятельство это имеет большую практическую важность. Оно указывает на то, что искусственное откармливание скота у нас не практикуется (в размерах, о которых стоило бы говорить) и не может практиковаться. Оно возможно лишь для владельцев и притом за счет вывозимого за границу хлеба.

Русский скот должен, поэтому для прокормления ограничиваться лугами и пастбищами, сеном и соломою. Ни посевов корнеплодов, ни посева кормовых трав у нас не имеется» [8, С. 266 – 267].

В аналізі стану тваринництва в Київській губернії, який зробив А. Лисенко, відмічено, що «...ни в мелких, ни в крупных хозяйствах скотоводство не вылилось в самостоятельную форму, хотя и имеет в хозяйствах важное значение.

В крестьянских хозяйствах, да и в подавляющем большинстве владельческих хозяйств, скотоводство ограничивается держанием рабочего и навозного скота; держание же молочного наблюдается гораздо реже, чем можно было бы ожидать; мясного же скота нигде не держат... В общем же скотоводство в Киевской губернии развито слабо.... Старые формы скотоводства вследствие быстрого сокращения кормовой площади и распашки

пастбищных угодий выродились, а новые еще не пришли на смену старых» [9, С. 17 – 19].

У схожому стані знаходилось тваринництво Поділля. Про це можна судити по тезам із доповіді А. К. Філіновського «О программе работы Уманской сельскохозяйственной опытной станции», яку він зробив на засіданні губернського комітету з дослідної справи 17. 02. 1916 року, у м. Вінниці: «Промышленно полеводческий строй хозяйств заставляет их держать преимущественно рабочий скот, делая пока не выгодным усиление продуктивного скота. Однако накапливающиеся в крупных заводских хозяйствах отбросы свеклосахарного производства – жом побуждает их приспособить рабочее направление скотоводства для целей скармливания кормового отброса-жомы части рабочей силы – волам.

Для крестьянских хозяйств остаются в силе общеэкономические условия, делающие более выгодными такие культуры, как озимая пшеница, сахарная свекла и горох. Но для него существуют еще условия резко отличные от условий крупных хозяйств... Сгущение плотности скотского населения с уменьшением размеров владения обостряет кормовой вопрос для более мелких хозяйств [6, С. 18 – 19].

Це «..утворює нову ситуацію для рільництва, що з його проблем найважливіша є проблема пашоздобування...» [5, С. 57].

За свідченням Городецького «за кількістю голів тварин на 100 десятин селянські господарства переважали приватновласницькі (великі землевласники) у співвідношення 6,3 : 1... Отже, коли ми підрахуємо кількість паші для селянської худоби, то побачимо, що на 2 млн робочої і неробочої худоби на Поділля можна дати стільки грубої паші: близько 70 млн пудів соломи (решта вживається на підстилку), 70 млн пудів полови, 10 млн пудів сіна лугового, 6 млн пудів сіна із засівних годівельних трав та близько 70 млн пудів жмаків» [5, С. 72].

За таких умов, ні своєю кількістю, ні своєю якістю продуктивне скотарство розвиватись не могло.

Масове постачання худоби на ринок здійснювалось за рахунок селянських господарств, які володіли 12 – 25 десятинами ріллі. Був «обмежений попит на скотарські продукти, тобто в умовах ринку, що в свою чергу були наслідком загальноекономічної кон'юнктури для сільського господарства не лише Поділля, але і всієї Лісостепової та Поліської України» [5, с. 80].

Як наслідок, у структурі сільськогосподарських угідь у поміщиків сіножаті займали 2,1 %, вигони і пасовища – 2,8 %. У селян відповідно 1,1 – 3,0 %, рілля складала у панських володіннях 69 %, селянських господарствах – 78,8 %. Травосіяння велося виключно у поміщицьких господарствах [5, С. 148].

Тоді досить розвиненим було насінництво. Насіннева справа на Поділлі була поширена ледве чи не найкраще, ніж в усій Європейській частині Росії, в першу чергу, за рахунок зв'язку із європейською агрикультурою, впливу польських організацій. Велось насінництво багатьох культур, в т. ч. кормових трав, сої, олійних і зернобобових культур. Насіння вироблялось за ліцензіями насінневих фірм. Репродукція насіння – закордонного походження. Насіння конюшини висівалось на площі 1805 десятин [5, С. 186].

Досить поширені були зернобобові культури. «... на Поділлі при густому населенню взагалі поширені інтенсивні рослинні культури і зокрема, бобові, наприклад, квасоля; соя зараз хоч і не має поширення, але за наявності ринку має всі дані для завоювання відповідного ринку бо завжди виспіває і дає значний урожай» [10].

Виробництво вимагало нових знань для підвищення урожайності сільськогосподарських культур та правильного ведення землеробства в цілому. З цією метою почали створюватись дослідні станції, в т.ч. приватні. Однією із перших у Подільській губернії, де розпочались дослідження із агрономії, була Плотянська с.-г. дослідна станція князя П. П. Трубецького. Тут із 1868 року розпочались дослідні із с.-г. культурами. Станція була оснащена за останнім словом науки і техніки для свого часу. У сівозміні було три поля люцерни та еспарцету, які висівались під покрив кукурудзи або соняшника. Із посухостійких культур тут вивчався могар. Пов'язане це було також із тим, що для цієї зони «..главная забота – как накопить влагу в почве, как наилучшим способом сберечь и как производительно ее использовать, что и составляет как известно альфу и омегу Южного степного хозяйства» [11].

На ДЕРЕБЧИНЬСЬКОМУ дослідному полі барона Ав. Ар. Масса, ще у 1894 – 1898 рр. у десятипільній сівозміні вивчалась конюшина під покрив ячменю і один рік потім використовувалась. Проводились дослідні, у яких вивчались способи посіву (під покрив), підсів, добрива, сушіння конюшини та продуктивність бобових та злакових трав, таких як люцерна, еспарцет, стоколос безостий, тимофіївка, конюшина, райграс, конюшина біла. Порівнювалась продуктивність люцерни із Туркестану та Франції [12].

У той же час, у селянських сівозмінах на Поділлі в 1916 році 1,7 % складала однорічні трави та 0,9 – багаторічні трави, спостерігалось зменшення полоси кормових культур – 0,01, у Вінницькому районі – 5,18 %. Використовувались короткі сівозміни. Для широкого розвитку скотарства не було доброго внутрішнього і зовнішнього ринку [13].

Як свідчать звіти Подільського товариства сільського господарства і промисловості, на початку століття у дослідженнях значна увага приділялась зерновим культурам та цукровим бурякам. У той же час вивчались сівозміни, у яких було поле багаторічних бобових трав (люцерни, конюши-

ни, еспарцету). А також проводились дослідження з вивчення продуктивності кормових буряків, моркви [14].

Тимчасові досліді проводились у багатьох повітах, у поміщицьких та селянських господарствах, в першу чергу, із метою популяризації наукового ведення господарства, зокрема з люцерною [15].

На кошти товариства діяла контрольна станція насінництва. У звітах повідомляється про оцінку насіння кормових трав: конюшини, люцерни, еспарцету, тимофіївки, грястиці збірної, райграсу французького. Згадується у звітах лабораторії про те, що проводилась оцінка якості силосованого корму [16].

У звіті за 1914 – 1915 рр. повідомляється про досліді із кормовими культурами, які проводились на Заліському полі, а також, вперше – про дослід по удобренню луків (Печера) [17].

Досліді із кормовими буряками і мішанкою (вико-вівсяною), у яких вивчали вплив мінеральних добрив та проводилась порівняльна оцінка сортів у 1912 – 1914 рр., проводились польовим відділом Умансько-Липовецького сільськогосподарського товариства [18].

Таким чином, дослідження з кормовиробництва проводились в усіх дослідних установах, які були на Поділлі, хоча за обсягами та глибиною вони займали незначне місце. Слід відмітити, що більшість кормових культур, з якими було розпочато дослідження, було оцінено уже в той час.

Висновки: Таким чином, кормовиробництво на Поділлі на початку минулого століття почало лише зароджуватися у приватних дослідних станціях. Певний внесок у проведення досліджень з кормовиробництва внесло Подільське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості. Першу оцінку кормових культур, які на сьогодні є основними у кормовиробництві України, було проведено саме у цей час.

Бібліографічний список

1. Livestock in the balance. Режим доступу: [http:// www.fao.org.-2009](http://www.fao.org.-2009).
2. Нова стратегія виробництва зернових та олійних культу в Україні / В. Ф. Петриченко, М. Д. Безуглий, В. М. Жук, О. О. Іващенко – К.: Аграр. наука, 2012. – 48 с.
3. *Петриченко В. Ф.* Інтенсифікація виробництва кормового зерна в Україні: Наукове обґрунтування інтенсифікації виробництва зерна в Україні: виступи науковців на засіданні Президії Національної академії аграрних наук України 27 липня 2011 р. – К.: Аграрна наука, 2011. – С. 127 – 133.
4. *Петриченко В. Ф.* Наукові основи виробництва та використання сої у тваринництві // Корми і кормовиробництво. – 2012. – Вип. 71. – С. 3 – 11.
5. *Городецький С. І.* Сільське господарство Поділля перед світовою війною. Кабінет виучування Поділля. Вип. 24. – Вінниця, 1929. – 208 с.
6. Из журнала заседаний губернского комитета по опытному делу от 17.02.1916 г. // Подольский хозяин. – 1916. – № 5/6. – С. 17.

7. *Осадчий Т.* Киевское Общество сельского хозяйства и сельскохозяйственной промышленности за двадцатипятилетие с 1876 по 1901 год: (Краткий очерк). – Киев.: Тип. Петра Барского, 1901. – 61 с.

8. *Крюков Н. А.* Славянские земли. Сельское хозяйство в славянских землях в связи с общим развитием этих стран. Т. 1 Юго западный район, Петроград, 1914 – 462 с.

9. *Лысенко А.* Опыт предварительного исследования себестоимости выращивания одной штуки крупного рогатого скота и свиней на производство одного пуда их живого веса // Подольский хозяин. – 1915. – № 7. – С. 9 – 18.

10. *Плюйко С. А.* Заміна молока соєю при годівлі поросят / Записки с.-г. інституту в Кам'янці на Поділлі Книга 4, К-П, 1927 р. – С. 1 – 11.

11. Отчет Плотнянской сельскохозяйственной опытной станции Князя П. П. Трубецкого (село Плоты, Подольской губ.) за 1895 год. – Одесса: «Словянская типография» Н. Христелос, 1896. – 160 с.

12. Деревчинское опытное поле барона Ав. Ар. Масс. – Вып. 1-й, 1888 года / Изд. Барона Ар. Ар. Маса; укл. В. Ротмистров. – К.: Товарищество печатного дела и торговли И. Н. Кушнерев и Ко, 1989. – 73 с.

13. *Олійник І. А.* Проблема селянських сівозмін на Поділлі // Записки с.-г. інституту в Кам'янці на Поділлі, Книга 4, К-П, 1927 р. – С. 17 – 36.

14. *Любанский Ф. П.* Деревчинское опытное поле барона Ав. Ар. Масс.- Вып. IX, 1896 г – Киев.: Тип. Петра Барского, 1897. – 171 с.

15. Отчет отделения полеводства Подольского общества сельского хозяйства и сельскохозяйственной промышленности за 1910 год: Год XI / Сост. И. Лец-Запартович. – Винница: Типография В. Непокойницкой, 1910. – 242 с.

16. Отчет отделения полеводства Подольского общества сельского хозяйства и сельскохозяйственной промышленности за 1909 год: Год X / Сост. И. Лец-Запартович. – Винница: Типография В. Непокойницкой, 1909. – 233 с.

17. Отчет отделения полеводства Подольского общества сельского хозяйства и сельскохозяйственной промышленности за 1911 год: Год XII / Сост. И. Лец-Запартович. – Винница: Типография В. Непокойницкой, 1911. – 251 с.

18. *Яблонский А. Д., Кулинский Я. В.* Результаты полевых опытов за трехлетие 1912 – 1914 гг. / Уманско-Липовецкое сельскохозяйственное общество, отдел полеводства. – Умань.: Тип. М. А. Тарадаша, 1915. – 75 с.